

NEDERLANDS TIJDSCHRIFT VOOR VELDBIOLOGIE
OPGERICHT DOOR E. HEIMANS, J. JASPERS Jr EN JAC. P. THIJSSE

Het stroomdallandschap van het Merkske

G. H. J. DE KROON.

Wanneer wij de kaart van Nederland bekijken dan zien wij langs de Belgische grens van Noordbrabant een stukje Nederland in westelijke richting België binnen dringen. De rijksgrens wordt hier over het algemeen beheerst door twee water aanvoerende riviertjes welke de Mark voeden.

Het is vooral het ene riviertje, het Merkske, met het stroomdallandschap, dat mij nu enige jaren incidenteel heeft bezig gehouden. Uit de literatuur komt het mij zo voor dat het een nog onbekend en wellicht vergeten gebied is in een uithoek van het Brabantse Kempenland.

Van Baarle-Nassau uit, over de Hoogstratense Baan in de richting Minderhout, daalt het landschap vanaf de Witte Bergen tot

aan de Baarlebrug (zie top. krt. 50 D). De onopvallende Baarlebrug ligt over het Merkske, een klein smal — vier meter breed — meanderend regen-riviertje. Het stroomdal van het Merkske, bestaande uit oud-diluviaal zand met alluviale afzettingen langs het riviertje zelve, is agrarisch geaard: er worden landbouw en een weinig bosbouw, maar vooral veeteelt bedreven.

De zand-bouwlandgronden zijn al reeds oud, doch de hoog gelegen weide- en kunstmatige hooilanden, met hier en daar enkele nieuwe akkers, zijn ontgonnen hoge heidegronden.

Langs het Merkske liggen de vanouds schrale hooilanden, met in de Kromme Hoek (zg. vanwege de ingewikkelde loop der

rijksgrans), in de Halsche Beemden en Vogelenzang nog behoorlijke relictten van het Eiken-berkenbos. Op sommige plaatsen — in het bijzonder langs het Merkske — heeft men percelen ingeplant met Canadese populieren. Het Merkske wordt nog op enkele plaatsen begeleid door hoge oude „waai-populieren”, overgebleven uit de tijd toen deze nog dienden om tot klompen verwerkt te worden.

Het stroomdal van het Merkske is voor zulk een smal riviervallei vrij breed doordat het oorspronkelijk in hoge mate de invloed heeft ondervonden van de (oer-)Maas. Het Merkske zelf heeft al meanderend het laagste gedeelte van het middenterras uitgesleten tot een diepte van ruim 1,50 m en stroomt er met een snelheid van zo'n 20 à 25 meter per minuut in west-noordwestelijke richting. De waterstanden wisselen al naar gelang de regenval. In winter en voorjaar gebeurt het nog wel eens dat de laagst gelegen beemdekens of hooilanden overstroomden. Nog niet zo heel lang geleden gebeurde dat strijk en zet ieder jaar, maar een jaar of vier geleden heeft men het Merkske totaal geschoond en zelfs de bodem verlaagd.

En nóg erger, men heeft er de wielekes of stroomkuilen in de bochten doen dicht slibben door simpelweg een provisorisch hekwerk van takkenhout op te stellen langs de binnenzijde van de stroomkuil, zo dat de wervelende stroom in de war wordt gebracht. Dat heeft natuurlijk een verarming van de visstand teweeg gebracht, nog extra in de hand gewerkt door enkele stuwen in de Boven-Mark.

Maar ondanks dat zit de natuur niet stil en gaat het er maar om wie de langste adem heeft. Op verscheidene plaatsen — vooral boven de Baarlebrug — is de bodem van het riviervallei al weer aardig begroeid met o.a. Gele plomp, Waterpest, Haarbladwaterra-

nonkel, Pijlkruid en Riet. Zo hier en daar wordt de bodem verrijkt met zand of weer uitgediept door het regiem van het stromende water. Maar de wielekes zijn aan het verlanden en ten dele al reeds dicht begroeid.

Door de uitdieping zijn er op de oevers flinke bergen grond verzezen, welke doorgaans bijzonder ruig zijn begroeid. Waar hier echter een beheersbeleid ten dienste van de waterhuishouding wordt gevoerd, worden de soms wat steile begroeide oeverkanten en de ruigten op de bergen grond, ja zelfs de waterlopen en greppels op de hoog gelegen ontgonnen heidegronden met chemische stoffen belaagd; alhoewel ik de indruk heb dat er alleen gebruik wordt gemaakt van een vloeistof welke het chlorofyl aantast, zodat maaier achterwege kan blijven. Een feit is echter dat zulk een beheersbeleid een zekere erosie — zandtransport, afkaveling — teweeg brengt, met het gevolg dat vele plantesoorten zonder meer verdwijnen, vooral éénjarige planten! Zo lang het spuiten uitblijft, en dat is gelukkig nog het geval boven de Baarlebrug, daar dit gedeelte van het Merkske door Belgen wordt beheerd, zijn de oevers veelal bijzonder weelderig begroeid, o.a. met soorten als Leverkruid, Stijf havikskruid, Grote pimpinel, Gespleten hennepnetel, Wifjesvaren, Grasmuur, Watermunt, Dagkoekebloem, Gele waterkers, Gevleugeld hertshooi, Bosandoorn, Helmkruid, Robertskruid, Beekpunge, Zodevergeet-mij-nietje, Grootbloemmuur en Wilgeroosje.

In de zomer zijn langs het Merkske de beekjuffers met nog andere libellen en glazenmakers niet zeldzaam en verlevendigen met hun sierlijke vlucht het bloemenfestijn; trouwens de insectenwereld is over het algemeen zeer rijk vertegenwoordigd.

Achter de soms hoge bergen grond liggen de beemdekens. Dáár waar niet meer ge-

hooïd wordt en de zaak — mede ter wille van de jacht — op zijn beloop wordt gelaten, treft men een moeraspirea-begroeiing aan met soorten als Poelruit, Kale jonker, Moerasrolklaver en Rietorchis. Soms raak je verzeild in een riet-zeggenland met hoog opgaande planten. Smeerwortel, Wilde bertram, Scherpe zegge, Moerasstreeppaad, Kantig hertshooi, Gulden boterbloem, Moeraswalstro, Vogelwikke, Pluimzegge, Gewone engelwortel en Moerasvaren groeien er algemeen. Op een enkele plaats is nog broekbos met stagnerend water, ook al vanwege het voorkomen van een leemlaag in de bodem en het uitblijven van greppelen. De natte broekbossen, heb ik mij laten vertellen, zijn overblijfselen van heel oude leemkuilen. Doorgaans loopt er door deze „scharhoutboskes” een karrespoor vanaf de hogere zandgronden naar de aan het Merkske gelegen beemdekens. Het is een lust zulk een karrespoor af te wandelen. Grauwe en Geoorde wilg, Vuilboom en Zwarte els bij de vleet, met er tussen groeiend en bloeiend — al naar gelang de tijd van het jaar — Dotterbloem, Gele lis en Bitterzoet, Aalbes, Zwarte bes en Wolfspoot. Wat hoger op, Gelderse roos met Lijsterbes, en Hop en Melkeppe groeien er weelderig en stoer. Soms aan een buitenzijde zo maar Dophei, Gagel, Waternavel, Tormentil, veenmossen, ja zelfs Waterdrieblad, Wateraardbei, Egelboterbloem en Kamvaren. Kortom een boeiende verscheidenheid aan plantesoorten.

De enigszins hoger gelegen beemdekens zijn in het voorjaar geel gekleurd van de vele Slanke sleutelbloemen, in mei echter wit van de Knolsteenbreek en Margrieten en in juli, als het hooi is geborgen of op ruiters staat, rood genopt met Grote pimpinel, en verder met Bereklauwen en zelfs hoogopgaande bleek geelgroene Moesdistels.

In de Kromme Hoek bijvoorbeeld worden

de beemdekens in de hoogte begrensd door Eiken-berkenbos met een houtopstand van Eik en Berk, en een struikachtige ondergroei van Ratelpopulier, Lijsterbes, Hazelaar, Vuilboom en Zwarte els. De bodem is er begroeid met een plantenassortiment van o.a. Bosanemoon, Dalkruid, Blauwe bosbes, Klimop, Kamperfoelie en Adelaarsvaren. Op drogere randstroken, welke soms al wat heideachtig aandoen, maar waar men sparren heeft aangeplant, welke de overgangszone van het Eiken-berkenbos vervangen, bloeit er in juni nog de Gevlekte orchis. Langs de karresporen en zandwegen, welke uiteindelijk tot ver in het stroomdal leiden, groeit eveneens nog van alles. Hetzij Boskartelblad, Klokjesgentiaan, russe- en/of biezesorten, soms zelfs enige exemplaren van de Breedbladige wespenorchis. De hogere graslanden, voornamelijk weidegronden, zijn veelal verarmd door kunstmest en het verdwijnen van lintvormige randbosschages. Het laatste is echter terug te brengen door het achterwege laten van beweiding en afbranden, m.a.w. door landschap-restauratie!

Onopvallend liggen er nog de veedrinkplaatsen verscholen onder het kroos, met aan de natte kanten Geknikte vossesstaart of pollen Pitrus. In zulk een biotoopje krioelt het soms van de Groene kikkers en in de mei- en juninachten klinken er de welluidende roepen van Boompkikkers en Rugstreeppadden.

De vogelstand is behoorlijk vertegenwoordigd: tot nog toe werden 102 soorten waargenomen. Vijf en vijftig soorten broeden er met zekerheid. Korhoen, Kwartel, Waterral, Roodborsttapuit, Snor, Ortolaan zijn denkelijk vrij zeldzaam, terwijl Torenvalk, Ransuil, Waterhoen, Kievit, Grutto, Tortelduif, Witte kwikstaart, Grote lijster, Boompieper, Heggemus, Bosrietzanger, Matkopmees, Geelgors, Rietgors en Wielewaal er

vrij algemeen broeden. Als doortrekkers komen er de Watersnip, soms het Bokje en het Witgatje voor. Laatste soort ook in juni en juli; denkkelijk onvolwassen overzomende exemplaren. In de winter is eenmaal de Roerdomp gezien, de Buizerd is geregeld wintergast evenals de Waterral.

Na zo'n paar jaar zo nu en dan eens grasduinen door zulk een stroomdallandschap leer je het land — als vreemdeling tenslotte — aardig kennen. Zo nu en dan wissel je eens van gedachten met een boer of jager en zodoende kom je ook nog het een en ander aan de weet; bijvoorbeeld over de terreingesteldheid en over hoe het vroeger was. Zo blijkt dat er, ondanks het nog uitblijven van een normalisatie van het Merkske en/of een ruilverkaveling, toch nog veel is veranderd. Weilanden zijn beroofd van lintvormige houtkant-boschages, vooral op Nederlands grondgebied. Het veelvuldig gebruik van kunstmest — nodig om het ijle raaigras te laten groeien — brengt doordat deze wordt uitgespoeld en getransporteerd naar lager gelegen gronden, om tenslotte in het Merkske te recht te komen, een waterverontreiniging met zich mee. Bovendien lozen kalvermesterijen door middel van greppels indirect op het Merkske.

Het ontwateren door greppels en waterlopen van de ontgonnen heidegronden en de aan het Merkske gelegen beemdekens, het verlagen van de waterstand in het Merkske zelve, evenals het gebruik van chemische middelen tegen zg. overtollige plantengroei werken zonder meer storend, verarmend en ontsierend. Het beweiden van het oorspronkelijk hooiland langs het riviertje is sinds enkele jaren ook een feit, waardoor de ros (vegetatiemat) wordt stuk getrapt, daar op

sommige plaatsen de bodem namelijk veenderig is. De agrariër is dat alles niet kwalijk te nemen, doch de overheid zou hierin bemiddelend moeten optreden. De agrarische organisaties evenals cultuur-(verarmende)-technische diensten zitten ondertussen niet stil. Dit alles leidt tenslotte onherroepelijk tot een ernstige verarming, welke op de duur fataal zou kunnen worden voor zulk een mooi stukje Brabants Kempenland!

Het instellen van een zg. grens-reservaat in samenwerking met de Belgische overheid is dan ook ten eerste aan te bevelen. Een onderzoek naar eventuele mogelijkheden welke hiertoe kunnen leiden is gewenst.

Door het opstellen van een landschappelijk restauratie-plan ten behoeve van het stroomdallandschap van het Merkske en de hogere ontgonnen heidegronden, benevens van een beheersplan ten nutte van flora en fauna, moet het mogelijk zijn om in deze uithoek van Nederland een bij uitstek gevarieerd en mooi landschaps- en natuurreservaat in te richten, alwaar agrarische activiteiten op conventionele grondslag niet geschuwd behoeven te worden. Wat is een half-natuurlijk landschap zonder de boer? Gelukkig is het boscomplex aan de Kromme Hoek meldingsgebied en wordt ernstig gestreefd naar een afdoende bescherming van de oeverlanden langs het Merkske en de Halsche Beemden.

Hopelijk zullen de Belgische overheid en de Stichting „EUREL” in samenwerking met de Nederlandse overheid het hunne kunnen bijdragen om uiteindelijk te komen tot de stichting van een landschappelijk en natuurwetenschappelijk „grens-reservaat” in dit gebied.